

A. D. 1945

Pravijo, da je bilo v dvajsetem stoletju pomorjenih, pobitih na bojnih poljih in drugje, ter množično likvidiranih več ljudi kot v vsej predhodni zgodovini.

Ta velika morija se je pričela leta 1914 s streli v Sarajevu, s prvo svetovno vojno, ki je sprožila plaz nasilja, ki se je pričel umirjati šele v zadnjem desetletju tega krvavega veka, v času, ko so se v svetovnem zakulisju pripravljale že nove napetosti. Najprej nemški imperializem, potem pa trije veliki ideološko-politični sistemi so v minulem stoletju tekmovali med seboj ne le o tem, kateri bo zavladal svetu, temveč tudi, kateri bo s svojo brezobzirno krutostjo ustrahoval in zlomil več ljudi do take mere, da ne bodo več zmožni odpora in upora. Komunizem, to je internacionalni socializem, je pričel postajati svetovna silnica leta 1917, ko je Lenin med vojno, s pomočjo nemške države, vžgal v Rusiji požar boljševiške revolucije, ki je grozila, da se razplamti po vsem svetu, pa se je po sedemdesetih letih izčrpala na razvalinah berlinskega zidu. Nacionalna socializma, tako v obliki italijanskega fašizma kakor nemškega nacizma, pa sta se pojavila kot mednarodna dejavnika kasneje. Prvi je prišel na oblast z državnim udarom leta 1922, drugi je čez deset let, najprej s pomočjo demokratičnih volitev, nato pa z uničenjem nemške demokracije, postavil v središče evropskega dogajanja enega najbolj nasilnih totalitarizmov, ki je povzročil izbruh druge svetovne vojne.

Sredi teh dogodkov izstopa letnica 1945. Iz različnih zornih kotov je mogoče videti to leto v različnih barvah in se ga spominjati z različnimi občutki. Večji del sodobnikov spominja to leto na konec vojne, na zmago za-

veznikov, na propad nemškega nacističnega totalitarizma. Za nekatere pa je ta pomembna letnica povezana še z drugačnimi spomini. Tega leta se je premaknila meja sovjetskega vpliva na sredino Evrope. Sovjeti, ki so leta 1939 kot zavezniki nacistične Nemčije vdrli na Poljsko in jo polovico osvojili, so jo leta 1945, to pot kot zavezniki zahodnih demokracij, "osvobodili". Ko Francois Furet razmišlja o tem obdobju, dodaja, da kljub temu, da je bila ta, druga okupacija Poljske temeljitejša in dolgotrajnejša od prve, v povojni Zahodni Evropi ni vzbudila posebnega ogorčenja, ker je Sovjetska zveza znala svoje totalitarne in imperialistične poteze skrbno skrivati za videzom protifašizma.¹ Pod podobnim videzom se je predstavil svetu tudi jugoslovanski komunizem, ko je pod vodstvom Josipa Broza - Tita in s pomočjo sovjetske armade po vojni prevzel oblast. Kot vse komunistične stranke tistega časa, je bila tudi jugoslovanska zvesta Stalinu in je podobno kot ostale partije po deželah Srednje in Vzhodne Evrope pričela uvajati režim, ki naj bi bil kopija sovjetskega boljševizma.

Za Slovence pa je bilo leto 1945 usodno še iz drugih ozirov. Slovenija, kot del Jugoslavije, je bila v drugi svetovni vojni ena od žrtev nemškega, italijanskega in madžarskega ekspanzionizma ter njihovih nacističnih in fašističnih režimov. Kot taka je ob koncu vojne upravičeno pričakovala, da ji bodo pri mednarodnih dogovorih zmagovalci omogočili združitev vseh Slovencev v okviru takratne Jugoslavije. Pričakovanje se ni izpolnilo. Čeprav je bila po mirovnih pogajanjih državna meja na zahodu premaknjena bližje slovenski etnični meji, je velik del rojakov še naprej os-

tal pod premagano Italijo, medtem ko se meji proti Avstriji in Madžarski nista spremenili. Slovenci, ki so bili v teh deželah preganjani in zatirani od nacistov, so ponovno ostali na drugi strani meje. Zakaj se je to zgodilo? Strah pred širjenjem sovjetskega bloka, katerega del je takrat bila Jugoslavija, je povzročil, da so hoteli zahodni zavezniki potisniti meje svojega vpliva čim bolj na vzhod. Titova Jugoslavija, posebno še Slovenija kot njen najzahodnejši del, je predstavljala takrat skrajno mejo ideološko-političnega sklopa, ki ga je z železno roko vodil Stalin. Slovenske meje znotraj sovjetskega in jugoslovanskega okvira so bile za naše komuniste nepomembne, zunanje pa so se kmalu spremenile v nepremakljivo železno zaveso. V Titovi Jugoslaviji, kjer so bili oblastnikom bližje interesi komunistov na drugi strani meje kot koristi lastnega naroda, so te določitve meddržavnih meja slavili kot velik dosežek. Tudi v novi slovenski državi se je ta navada ohranila, čeprav bi bilo bolj naravno, da bi ob spominu na takratne odločitve Slovenci obžalovali zapravljeno priložnost za združitev vseh rojakov v enem državnem okviru.

Tiho merjenje sil med zahodnimi demokracijami in sovjetskim vzhodom se je pričelo že prve dni po vojni, ko so se srečale čete zahodnih zaveznikov s Sovjeti na severu in z jugoslovanskimi partizani na jugu Evrope. Del te strategije je bil tudi dogovor britanskega brigadirja Lowa z jugoslovanskim polkovnikom Hočevarjem o umiku partizanov z južne Koroške v zameno za izročitev jugoslovanskih protikomunistov, med njimi slovenskih domobrancev, ki so se zatekli k zaveznikom.

Pa tudi v notranjepolitičnem oziru je bilo leto 1945 za Slovence usodno. Kljub težavam, ki jih je moral prenašati naš narod v avstroogrskega imperija in kasneje v kraljevini Jugoslaviji, se je med nami, podobno kot v drugih deželah Srednje Evrope, od konca devetnajstega stoletja krepila demokracija. Politično

življenje je bilo razgibano, večina strank različnih idejnih predznakov je temeljila na demokratičnih načelih. Pred izbruhom druge svetovne vojne med nami ni bilo nacističnih ali fašističnih strank ali skupin. Kdor danes namiguje drugače, zavestno ali ne, ponareja resnico. Totalitarno usmerjena je bila tedaj od vseh slovenskih strank le KPS, a še ta je imela ob pričetku vojne le okrog tisoč članov. Med vojno so demokratične stranke priznavale legitimnost jugoslovanske vlade v Londonu in zato niso ustanavljanje vzporednih 'vlad', temveč le koordinacijske odbore za delovanje v ilegali. Z revolucijo in s prihodom komunistične partije na oblast leta 1945 pa je bilo slovenske demokracije konec. Konec je bilo svobode mišljenja, izražanja, združevanja. S tem je bila tudi zamrznjena možnost, da bi ljudstvo politično zorelo in da bi se družbeno tkivo svobodno razvijalo. Obsojeni smo bili na diktat manjšine, to je na politično negibnost. Kot po vsem komunističnem imperiju je tudi pri nas državno 'planirano' gospodarstvo zamenjalo tako imenovano 'zasebno lastništvo produkcijskih sredstev'. Na ta način naj bi zadušili osebno iniciativo tudi na gospodarskem področju. Ta neživljenjski družbeni sistem je po treh generacijah propadel in pokopal pod seboj tudi politično strukturo, ki ga je spočela. Gospodarsko in politično zaostalost, ki jo je povzročil, je mogoče popraviti, škoda, ki jo je socialistični totalitarizem naredil v družbenem tkivu in mišljenju, pa je težko izmerljiva.

Malokdaj pomislimo, da se je leta 1945 tudi pričel proces, ki je med nami silno oslabil narodno zavest. Po večini imamo Slovenci svoj narod radi. S tem je morala računati tudi partija, zato je dala ob vsaki priložnosti razobešati slovenske zastave s peterokrako zvezdo in govoriti o legendarni NOB, hkrati pa je v šolah širila marksistični internacionalizem. Dialektični materializem, uradna doktrina totalitarnega režima, ni spoštoval osebe

in ni priznaval moralnih vrednot. V skladu s tem je totalitarna država skušala med prebivalstvom uničiti spoštovanje svojega, da bi se vse, kar je enkratno in osebno, izgubilo v lahko obvladljivi splošnosti. To se režimu sicer ni posrečilo, a posledice, katerih vzroki segajo v leto 1945, so še občutne. Slovenci smo prišli v dobo globalizacije in sodobnega porabniškega relativizma narodnostno slabo pripravljeni.

Leto 1945 je prelomnica v naši zgodovini. Ta prelomnica ni zaznamovana le s črtami na zemljevidu ali s poglavji iz politične zgodovine. Bila je pretres, ki je segel globoko v srca in v duše, ki je zaznamoval usodo celih družin in je zapisan v našo osebno in narodno preteklost s solzami in s krvjo. Zato nam je to obdobje, kljub časovni oddaljenosti, še vedno blizu.

Ko se je v maju leta 1945 pričela valiti po slovenskih cestah reka beguncev pred komunisti, to ni bil organiziran ali predvidevan podvig. Strah pred krvoločnostjo komunističnih partizanov je bil tako splošen in globok, da je pognal na ceste tisoče rojakov, ki niso vedeli drug za drugega. Dovolj je bilo, da se je zvedelo: 'Domobranci se umikajo, partizani prihajajo', da je množico ljudi prevzel strah in mnoge pripravil do tega, da so zapustili dom. Ne za dolgo, so mislili, le do Ljubljane, dokler ne pridejo zavezniki ..., morda do Kranja ..., le čez Ljubelj ... do Angležev. Nihče ni zapuščal domovine, le umakniti so se hoteli za nekaj časa, da rešijo življenje, dokler se stvari ne umirijo.

V negotovosti, med upanjem in strahom se je valila reka beguncev z Dolenjske in Notranjske, pa naprej po gorenjski cesti, zdaj povečana s pritokom meščanov, voz za vozom, konji, kolesarji, pešci, žene in otroci. Ta ali oni je porival ali vlekel za sabo ročni voziček, drugi so nosili nahrbtnike ali predajali iz roke v roko potne torbe, dokler jih kak neznani gospodar ni posedel med svoje, na voz poln prtljage. Domobranci so jim morali odpreti

z orožjem pot do Drave, zadnji del nepregledne procesije pa so partizani obstreljevali s strojnici in minometi, dokler jih ni pregnala zaščitnica gorenjskih domobrancev, a ljudje so vztrajno, čeprav s težkim srcem stopali korak za korakom, sredi razdejanja naprej, čez Karavanke, na varno.

Končno se se znašli na velikem polju pred Celovcem. Vetrinj. Tukaj se bodo odpočili, dokler se doma revolucionarni teror ne poleže. Nad šest tisoč rojakov, civilistov, beguncev je čakalo, a tega ni dočakalo. Na vetrinjsko polje so prišli tudi domobranci in slovenski četniki, okrog trinajst tisoč mož Slovenske narodne vojske. Več dni so prihajali, oddelki iz postojank, pa bataljoni, vsi, razen novomeškega, ki ni mogel do glavnine in ga je polkovnik Stamenković razpusstil, da si je vsak zase skušal najti svojo pot na varno. Angležem so izročili orožje in v vojaških formacijah čakali, da jih zavezniki odpeljejo naprej v Italijo. Odšli naj bi v tako imenovani vojaški 'District One' na območje osme armade maršala Alexandra, v bližini Palmanove. Danes vemo, da je to povelje resnično obstajalo. Angleško poveljstvo na Koroškem pa je sklenilo drugače. V nasprotju s prejetim poveljem, z lažjo je spravilo vojake, ki so se borili proti komunistom, na tovornjake in jih izročilo jugoslovanskim partizanom. Pot iz Vetrinja jih je vodila v mučenje in smrt. Slovenija je dobila tiste dni, pod komunistično vlado, svoja prva koncentracijska taborišča in prva množična morišča. Navadno govorimo s tem v zvezi o Teharjah in o Kočevskem Rogu, a je to hudo poenostavljanje nečesa temnega in obširnega, kar je takrat zagrinjalo vso Slovenijo.

Komunistični režimi so po vsem svetu, med leti 1917 in 1990, pomorili nad sto milijonov ljudi. Politični umor in množično iztrebljanje političnih in idejnih nasprotnikov sta bila za marksistične revolucionarje del sprejete metode za dosego in ohranjanje oblasti. 'Sovražnikom ljudstva', 'razrednim so-

vražnikom', 'izdajalcem', 'protidržavnim elementom' je bilo treba najprej nadeti kolektivno nalepko, ki je opravičevala njih likvidacijo v obliki fizične ali politične smrti. V prvih letih oblasti so se, tudi med nami, odločali za prvo. Danes bi prelivanje krvi med in po revoluciji nekateri radi razlagali kot dejanja posameznikov, ali kot nasilje neodgovornih množic, ki naj bi voditeljem 'ušle iz rok', deloma pa kot upravičene likvidacije 'izdajalcev'. Kdor sprejme tako razlago komunističnih pobojev, pokaže, da marksističnega totalitarizma ne pozna in ne ve, da je bil teror od prvega pričetka revolucije, tako v Rusiji leta 1917, kakor pri nas leta 1941 in še dolgo po propadu državnih struktur, bistveno orodje partije v boju za dosego in ohranitev oblasti. Danes je terorizem zavračan po vsem zahodnem svetu, ker ga je ta spoznal od blizu. Vendar umori slovenskih narodnjakov na ljubljanskih ulicah in medvojno divjanje partizanov po deželi, kjer so morili civiliste ne glede na spol in starost, niso bili manj teroristični. Šlo je hkrati za uničevanje načelnih nasprotnikov in za teroriziranje preživelih. Obsojati terorizem po 11. septembru hkrati pa opravičevati onega iz medvojnih let je prav lahko znak intelektualne ali pa ideološke obremenjenosti.

Množični umori jetnikov in beguncev v letu 1945 na slovenskih tleh niso prizadeli le rojakov. Ocenjujejo, da trohni po slovenskih breznih in gozdovih do dvestotisoč žrtev različnih narodnosti, ki so jih pomorili komunistični likvidatorji. Večino od njih so partizani zajeli in pomorili na begu k zahodnim zaveznikom, druge so poiskali na njihovih obmejnih domovih in jih, podobno kot domače idejne nasprotnike, pometali v kraške jame. Teh zločinov slovenske oblasti še niso javno obsodile in Komunistična partija še ni bila obtožena kot povzročiteljica največjega krvoprelitja v naši zgodovini. V dobi totalitarnega režima je bila taka drža razumlji-

va, čeprav ne opravičljiva, in vsa odgovornost za prikrivanje zločinov je ležala takrat na oblastnikih. V svobodni, demokratični družbi pa je stvar drugačna. Danes je jasno, da so se na naši zemlji med revolucijo in po njej, posebno pa še v letu 1945, načrtno izvajali vojni zločini in tudi zločini proti človeštvu. Ne eni ne drugi ne zastarajo. Neobsojeni zločini pa postajajo z vsakim dnem bolj naša skupna odgovornost. Tega se nekdanji partijci zavedajo in z veseljem gledajo, kako postaja njihova krivda polagoma kolektivno breme vsega naroda. Tudi iz tega razloga je Zveza evropskih ljudskih strank sprejela 5. februarja 2004 v Bruslju resolucijo, v kateri opozarja, da 'sta fašizem in nacizem že doživela mednarodno obsodbo ... komunizem, ki je bil enako totalitaren, pa še ni prejel moralne obsodbe'. Izjava omenja, da so to sicer že storile nekatere posamezne države, a Slovenci vemo, da med temi naše države še ni. Kdaj bomo dozoreli, kdaj zbrali toliko civilnega poguma, da bomo to storili? Kdaj bomo priznali sami pred seboj, da je treba, kot pravi v svoji znani knjigi Stéphane Courtois, komunistične zločine analizirati in obsoditi ne iz kakih nacionalfašističnih vidikov, temveč v imenu demokratičnih vrednot?²

Na žalost nekateri vse preradi pozabljajo, da je za vsako moralno opustitev treba prej ali slej plačati ceno. V začetku leta se je zgodilo, kar je bilo že vsaj pred desetimi leti mogoče predvideti. Italijanska javnost se je spomnila povojnih likvidacij svojih rojakov, ki so jih bili zakrivali slovenski komunisti. Pristranskim piscem na drugi strani meje se zdi primernejše naprtiti ta zločin vsemu slovenskemu narodu kot pokazati na resnične krivce, ki imajo ideološko sorodstvo tudi med njimi. Prav tako je, kot rečeno, nekdanjim partijcem po godu, da se njihova krivda porazdeli na vse Slovence. Tako nastaja na obeh straneh vedno bolj zabrisane meje tih dogovor, ki pušča resnico ob strani. To nadaljevanje starih laži

ne more imeti dobrih posledic. S pomočjo laži in polresnic se lahko le večja mržnja med narodom, ki bi morala vsaj zdaj pod okriljem skupne Evrope graditi prihodnost na resnici, ki bo priznavala tako fašistične kakor komunistične zločine in krivice.

Kdor ni doživil desetletij komunističnega totalitarizma na Slovenskem, težko verjame, da je po vsej slovenski zemlji na stotine slabo prikritih grobišč z desettisoči okostnjakov, za katere naj bi do nedavnega nihče ne vedel. V resnici je bil večji del teh morišč poznan starejšim domačinom, a prav dejstvo, da si o tem niso upali govoriti niti med seboj, je najbolj optipljiv izraz strahu, ki je vladal med ljudmi od pričetka revolucije pa prav do konca komunističnega režima in še kasneje.

Resnica prihaja na dan, a le s težavo izpodriva stare miselne kalupe. Rojakom, ki jim je jasno, da je bil italijanski fašizem pod Mussolinijem zločinski, da je bil nemški nacio-

nalsocializem pod Hitlerjem organizirano zlo, je še danes težko priznati, da je bil komunizem pod Stalinom, Titom in Kardeljem najbolj krvav totalitarni sistem v zgodovini. Podobno kot Zahod v letih po vojni mnogi rojaki še vedno ne doumejo, do kakšne mere zadene v polno Courtois, ko trdi, da je komunistični sistem predpostavljala razsežnost, ki je v bistvu kriminalna.³ Dokler naša družba ne bo sprejela tega dejstva, dokler ne bo pod masko opevane Osvobodilne fronte razpoznala partijskega totalitarnega terorizma, bodo mladi z nezaupanjem poslušali, tudi kadar jim bodo še žive priče govorile, da je bilo leto 1945 za Slovence leto strahot.

-
1. Furet, Francois, *Minule liuzije*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1998, 462.
 2. Stéphane Courtois, *El libro negro del comunismo*, Barcelona, Ed. Planeta, 1998, 45.
 3. Ibid, 41.